

МОТИВ ЯК МАРКЕР МОДУСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (36) 2016

УДК 821.161.2.0–1

Урись Т. Мотив як маркер модусу національної ідентичності в сучасній українській поезії; 10 стор.; бібліографічних джерел – 6, мова – українська.

Анотація. У статті проаналізовано основні мотиви сучасної української поезії як виразники модусу національної ідентичності. Творчість поетів кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. реалізує на основі національної ідеї україноцентричну модель світу, а тому містить надзвичайно важливий для суспільства як нації модус національної ідентичності, що виражається в першу чергу на змістовому рівні через мотиви та національну проблематику.

На прикладі творчості Ігоря Павлюка, Павла Вольвача, Анатолія Дністрового, Богдана-Олега Горобчука, Олександра Ірванця, Олега Коцарева та ін. було визначено такі мотиви, що виражають модус національної ідентичності: мотив роду та дитинства, мотив митця і мистецтва, соціальні та політичні мотиви, урбаністичні з яскраво вираженим національним характером, етноісторичні мотиви.

Ключові слова: мотив, поезія, сучасна українська література, модус національної ідентичності.

Постановка проблеми. Одним із методів впливу на свідомість суспільства є література. Поезія – особливий рід літератури, оскільки для неї дуже важливою є автобіографічна складова. Поетичні збірки, що побачили світ останнім часом в Україні, засвідчують, що автори продовжують проймаються національною загостреністю почуттів, розширювати національну тематику та збагачувати сферу охоплення проблем українського життя.

Поети кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. презентують національну ідентичність своєю творчістю, яка подібно до дзеркала відображає зміни, що відбуваються з нацією. Соціально значуща література і є важливим фактором у становленні людської свідомості. Художній світ цих письменників структурований національно-екзистенційними категоріями та детермінантами, для їх текстів характерна виразна національна визначеність. Це національно свідомі автори, носії української ментальності, для яких відчуття кровної спорідненості зі своїм народом, його історією, традиціями, звичаями, багатством духовної культури є джерелом написання більшості творів. У цих поетів абсолютно різні моделі сприйняття України, оскільки вони є репрезентантами різних її регіонів. Це письменники, творчість яких у своїх змістових та формальних значеннях глибоко національна, зберігає основи національної духовності, національні архетипи, символи. Їхня творчість реалізує на основі національної ідеї україноцентричну модель світу, а тому містить надзвичайно важливий для суспільства як нації модус національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці до досліджуваної нами проблеми зверталися вчені з філософії, психології, соціології, етнології, політології, геополітики. Щодо літературознавства, то до її вивчення прямо чи опосередковано зверталися Микола Жулинський, Стефанія Андрусів, Петро та Мирослава Іванишини, Іван Дзюба, Михайло Наєнко, Тарас Салига, Григорій Клочек, Володимир Моренець, Олексій Вергій, Наталія Шумило,

Сергій Квіт, Юрій Мариненко, Любомир Сенік, Григорій Сивокінь та ін. Проте маркери (домінантні риси), через які реалізується цей модус, не було визначено, крім того, не було досліджено сучасну українську поезію в цьому аспекті. Тож метою статті є аналіз основних мотивів сучасної української поезії як виразників модусу національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Модус національної ідентичності у творі на змістовому рівні виражається перш за все в мотивах та проблематиці, через яку автор прагне передати свої думки. Варто відзначити закоріненість сучасних українських поетів попри все інше саме в націоцентричну проблематику, що виразно й послідовно простежується в їхній творчості. Незважаючи на те, що в кожного з них своя форма і стиль подачі, проте через їхню поезію прочитується бажання привернути увагу реципієнтів до національних цінностей, культурної спадщини, історії, сформувати (реставрувати) національну свідомість реципієнтів. У їх творах болючі проблеми сьогодення часто межують з метафізичним простором, іронією чи фарсом, проте під усім цим прочитується страх за націю через тотальну бездуховність та дегуманізацію особистості, формування в сучасної людини космополітичного світогляду, фактичну відсутність національної держави, а відтак відчуття особистої незахищеності й непотрібності у своїй країні, що негативно впливає на національну ідентичність її громадян.

Поети-вісімдесятники з-поміж інших вирізняються своїм саркастично-іронічним поглядом на суспільно-політичні проблеми та на імітацію самого життя. Письменники 90-х років запам'яталися своїм глибоким аналізом духовної атмосфери доби, у якій жили, і переважно песимістичним, апокаліпсисним настроєм. І тих, й інших цікавили проблеми деформації особистості в сучасному суспільстві, проблеми бездуховності, неоколоніалізму та денационалізації. Двотисячники зосереджуються більше на власній особистості, і їх поезія спрямована скоріше у внут-

рішній світ. І через шалений тиск зовнішнього світу, вони активно демонструють марність спроб вирватися за межі ненависного їм простору і часу. У них своє власне відчуття свободи та пульсації світобудови. Проте всі вони не втомлюються нагадувати, що, справді, побудувати демократичну державу в суспільстві рабів неможливо, оскільки незалежна держава починається з незалежної людини. Тому в їхніх творах зустрічаємо подекуди осуд самих українців через їх пасивно-консервативну етнопсихологічну детермінованість, проблеми можливої неокolonізації України з соціальною та психологічною глибиною, політичну незахищеність, маргіналізацію, поступове нівелювання національних ціннісних орієнтирів, втрату національної ідентичності, що врешті може призвести до національної катастрофи. У їхній поезії відчувається постійне намагання ліричного суб'єкта вирішити найважливіші соціальні проблеми життя і смерті, свободи і відповідальності, зрозуміти основоположні категорії щастя і печалі, кохання, самореалізації людини, знаходження власного шляху в житті, знаходження врешті-решт самого себе на своїй землі. Заглибленість цих митців у національне буття базується на національних імперативах нескореності духу Т. Шевченка, «стилета» і «стилосо» Є. Маланюка, націософських імперативах шістдесятників (І. Павлюк, П. Вольвач, П. Гірник, О. Ірванець, В. Герасим'юк). Так, у тематичних циклах «Провінція», «Провінція і колонія», «Степ», «Село ХХІ. Ретромодерн» Ігор Павлюк торкається болючих проблем сучасності: проблем еміграції, батьківщини, цивілізації, стосунків між людьми, проблем душі серед «музейної мертвенності Європи». Гостро постає і проблема протистояння різноманітним антидуховним явищам навколишньої дійсності. У творчості Павла Вольвача вона пов'язана ще й з іншою проблемою реакції митця на ці явища в сучасному світі. Порушуються питання регіональної свідомості суспільства (система поглядів та уявлень, безпосередньо пов'язаних з проживанням на певній території).

У художньому просторі поетичних текстів сучасних українських поетів свідомо локалізується концепт «Україна», відповідно лейтмотивом цих текстів є різноаспектне зображення України, основними серед яких все ж залишаються національний, соціальний та особистісний. Тут знаходимо як мотиви з відчуттям позитиву та надії, зокрема, мотив укоріненості в рідну землю, глибинної любові до «малої» і «великої» Батьківщини, відданості та жертвовності, мотиви свободи, збереження національного духу та ідеї, бунту та боротьби, роду та дитинства, поета та поезії (митця і мистецтва), непроминуості українців як нації через тяглість її національних традицій, так і ті, що викликають негатив та відчуття смутку, – мотив втрати національних ціннісних орієнтирів, звиродніння українців, обездуховлення та знекорінення суспільства як нації, мотив чужості, відчуженості, неприналежності народів їхньої землі (Шевченківський мотив України як «нашої – не своєї землі»), мотив духовної окупованості батьківщини,

розвиток країни в умовах сучасної (новітньої) денационалізації, мотив духовної і фізичної смерті народу в умовах його несвободи та багато інших. У цій поезії знайдемо гнів та злість через страшну дійсність, бажання боротьби заради майбутнього, заперечення комплексу національної неповноцінності, меншовартості, другорядності та маргінальності, пасивності народу.

Поезія представляє як селянсько-органічну специфіку їх проявлення (творчість Ігоря Павлюка, Василя Герасим'юка, Павла Гірника, Петра Мідянки та ін.), так й урбаністичну. Зокрема, урбаністичні мотиви представляють переважно Анатолій Дністровий, Павло Вольвач, Роман Скиба та ін., проте вони також набувають яскраво вираженого національного характеру. У Богдана-Олега Горобчука, поета-двотисячника, у збірці «Місто в Моєму Тілі» образ міста невід'ємно пов'язаний з образом людини, і воно поступово набирає антропоморфічного характеру: «мій район посміхається ранами у своєму порохнявому животі // вибитими зубами парканів // зламаними щелепами бордюрів // зідраною шкірою котельні // мої руки порожні мов вулиця // їхні вени дивовижно безлюдні... [3, 54].

У творах Павла Вольвача образ міста постає промисловим, задимленим, закуреним і абсолютно зрусіфікованим, адже прототипом його є рідне місто Запоріжжя, змаргіналізовані мешканці якого створюють негативний його образ. У пізніших збірках постає й інший образ міста Києва, який він намагався підкорити і який манить своєю красою.

Особливе місце в поезії з модусом національної ідентичності має мотив роду. Міцний рід є основою незнищеності нації, а тому її найбільшою цінністю. Рід як ланцюг поколінь є вмістилищем генетичної пам'яті: саме через предків нащадкам передаються знання про національні цінності, традиції і звичаї. Рід є духовним контекстом будь-якої нації. Оскільки вважається, що українцям притаманна така психологічна риса як інтровертність, а, отже, певна закритість та відстороненість від «великого» світу, то родина і рід для нас є сакральними поняттями. Тому майже вся українська література просякнута темою роду й пов'язаною з нею темою Батьківщини. Логічним продовженням стала й творчість сучасних українських поетів, у яких теж простежуємо мотив роду, що реалізується через відповідні образи-символи та архетипні образи (піч, дерево роду, предки тощо). Помітною з цього приводу є збірка «Бунт свяченої води» Ігоря Павлюка, проілюстрована архівними світлинами його родини. Це дуже символічно, бо витоки роду невіддільні в поета від долі народу. Він певною мірою відчуває причетність до історії України, вважаючи Павла Бута, бунтівника та керівника селянсько-козацького повстання в Україні 1637 р., своїм пращуром.

Одним із домінантних можемо вважати й мотив дитинства. На різних стадіях життя в людини формується ідентичність, а в дитинстві закладаються її основи: розуміння того, що в суспільстві існують

певні цінності й норми. Кожен із сучасників порізного згадує своє дитинство. Наприклад, у Ігоря Павлюка цей мотив прив'язаний до національного самовідчуття митця. Його дитячі спогади міцно сплітаються з відчуттями дому, рідних та близьких людей, що були поруч (поезії «Поліський край придумав мене», «Сни рідної землі», «Піч наша більша була за хату» та ін.). Прочитується в цих рядках сум та певна ностальгія за тим часом. У Анатолія Дністрового дитинство і юність зображено як контраст до дорослості та зрілості. Це ніби погляд з майбутнього (поезії «Зрілий спогад про дитинство», «Маниш місяць рукою...»). Цей мотив є одним із провідних мотивів і у творчості Богдана-Олега Горобчука. Проте образи самих дітей у нього абсолютно далекі від наївності, моральної чистоти, ширості та дитячості й максимально наближені до реальності. Автор часто з чіткою холодністю констатує жахливі факти: «Дітей є за що ненавидіти // Діти жорстокі... // ...аж до видраних пасем волосся // до роздертих нігтями облич // до винахідливих наклепів інтриг істерик істерій» [2, 11]. Жорстокість асоціюється в автора з дитиною, на що вказує рефрен у вірші: «Я був жорстоким я і тепер іноді жорстокий а отже іноді – дитина» [2, 11]. Хоча сам період дитинства автору подобається, про що він стверджує у цьому ж вірші: «я часто пишу про дитинство – це якось особливо нав'язливо для мене // я всіма силами намагаюсь там залишитись чіпляючись за дрібниці й спогади» [2, 11].

Мотив митця і мистецтва, а конкретніше – поета і поезії у літературі є вічним. Сучасні письменники нагадують, що головне для поета розуміння своєї сповненості людським життям, силою, витримкою, бажанням для цього, та, особливо, відповідальністю за це, а не сам професійний аспект покликаності до творчості. Тому досить цікавого і неоднозначного трансформування набув цей мотив і у ліриці поетів-сучасників. В одному із віршів Богдана-Олега Горобчука знаходимо концепцію його творчості і власне ставлення до поезії: «поезія – як ніщо інше – мусять мати в собі буденне... // Як ніщо інше – це – як і життя» [2, 17], а свого ліричного героя він називає «інтуїтивним і самовпевненим» [2, 49].

Ігор Павлюк, реалізуючи цей мотив, намагався передати усю ту глибину усвідомлення відповідальності перед Богом і народом, яку відчують справжні митці. Зокрема, у поезії «Українським поетам не можна вмирати рано» вони зображені як журналісти, що гостро реагують на всі суспільні проблеми. У його поезії «Одкровення» цей мотив обігрується дещо в іншому світлі. Автор зосереджений тут у першу чергу на ставленні до постаті Тараса Шевченка. У поезії «Чарівна ідилія» ліричний герой-поет відчуває міцний зв'язок з українською землею: «Замість серця в мене Україна. // Нею заморожений живу...» [6, 80]. А у його вірші «Мір вірш із вір» сама поезія постає перед нами в образі дикого, неприрученого «душешного звіра», що «любить ласку» [6, 20].

Своєрідним є і погляд на поезію в Олега Козарева, висвітлений у вірші «Навіть якщо це прочи-

тають моніторингові організації». Для нього поезія є «найпевнішим способом захисту» в житті, бо «її не розгадає жодна програма, жоден фахівець» [5, 131].

Оскільки модус національної ідентичності є суспільним явищем, окремо варто виділити й соціальні мотиви. Так, одна зі збірок Ігоря Павлюка – «Україна в диму» – має характерний підзаголовок «Послання з резервації: Соціальна лірика». Автор досить критично оцінює новітнє споживачке та продажне суспільство. Цікавою в цьому плані є поетична творчість Олександра Ірванця, який кількома вдалими строфами відгукується на політичні чи суспільні події. Така поезія є своєрідною ілюстрацією життя країни та її люду. Яскравим прикладом цього є збірка «Преамбули і тексти» (2005) – книжка політичних сатир-відгуків на майже всі суспільні події в житті України з листопада 2003 р. по весну 2005 р. Автор іноді в гумористичному, іноді в сатиричному, а подекуди й в іронічному та саркастичному дусі актуалізує болючі для України проблеми. На сторінках цієї збірки О. Ірванець торкається таких питань, як поділ країни «На лівий і правий берег, /Або ж на Донецьк і на Львів» [4, 8], постійних політичних перетасовок у парламенті та ледь нещорічних виборів у країні, надіючись, що всі зміни – це на краще, російсько-українського конфлікту з приводу острова Тузла, питання Євроінтеграції («Ми маримо тим європейським раєм// Прекрасний він і в профіль, і в анфас...// Ми входили не мусим до Європи!// Ми в неї білим в'їдемо конем...» [4, 30], «Синій прапор, жовті зірочки – він такий близький для українця...// Ми вас справді любимо до болю./ Нас не проганяйте від дверей» [4, 825], приватизації «привабливих промислових об'єктів», таких, як «Криворіжсталь», часів «стояння на Майдані», тобто Помаранчевої революції 2004 р., де автор на всі «ехидненькі смішки» відповідає гордо, незважаючи навіть на те, що «Нічого не змінилося в країні...»: «Бодай би вам усім стоялось так, /Як ми в ті дні стояли на морозі!!!» [4, 57], а у вірші «Арія російського гостя» підсилює цю відповідь такими словами: «Ми цю кашу заварили// І самі її с'їдм// Україна – не Курили,// Й ми їю не отдадім!» [4, 58].

Цікавими є і мотиви філософських узагальнень: ліричні герої перебувають у пошуках істини, у пошуках відповіді на запитання «Що для української людини є життя, доля, фатум?». Але всі ці запитання розглядаються в національному аспекті. Поезія наповнена філософськими роздумами про долю нації, її минуле і майбутнє.

Любов Василик, досліджуючи концептуальну публіцистику, стверджує, що публіцисти вважають пам'ять саме тим чинником, який сприятиме поверненню нації своєї гідності [1, 16]. Тому аналізована нами поезія відзначається й наявністю етноісторичної пам'яті. Культивування пам'яті про минуле народу, спогадів про їх героїв, визначні події є справді дієвим засобом формування національної ідентичності реципієнтів. Послідовно реалізується мотив плекання національного героїзму та козаць-

кого духу, що поступово переходить у мотив боротьби, уособлений переважно в образах козаків, гайдамак та опришків. Сучасні українські поети справді черпають натхнення для своєї творчості з історичного минулого своєї країни. Ігор Павлюк, наприклад, звертається до минулого козацької доби. Василь Герасим'юк до опришківського руху, часів оунівської боротьби. У їх поезії зображені не лише окремі герої та визначні події національної історії і їх глорифікація чи осуд, а й цілі історичні періоди та постаті, що втілюють етапи національного розвитку держави. Основною метою таких засобів є пробудження національної історичної пам'яті сучасного суспільства.

Висновки. Отже, модус національної ідентичності в поезії кінця XX ст. – початку XXI ст. реалізується в першу чергу на змістовому рівні через мотиви та національну проблематику. Серед мотивів, що виражають цей модус, варто відзначити такі: мотив роду, дитинства, мотив митця і мистецтва, соціальні та політичні мотиви, а також урбаністичні з яскраво вираженим національним характером, етноісторичні мотиви. Нами проаналізована лише окрема складова зазначеної проблеми, тож питання реалізації модусу національної ідентичності потребує подальшого вивчення в інших своїх проявах, зокрема має бути досліджена й образна палітра поезії.

Література

1. Василик Л. Концептосфера національної ідентичності у публіцистиці сучасних літературно-художніх видань / Л. Василик // Теле- та Радіожурналістика. – 2010. – Вип. 9. – Ч. 2. – С. 16 – 21.
2. Горобчук Б.-О. Немає Жодної Різниці / Б.-О. Горобчук. – К.: Факт, 2007. – 172 с.
3. Горобчук Б.-О. Місто в Моєму Тілі. Серія “Лауреати “Смолоскипа”/ Б.-О. Горобчук; автор передмови – Р. Семків, автор післямови – С. Жадан. – К, 2007. – 160 с.
4. Ірванець О. Прембули і тексти: збірка поезій / О. Ірванець. – К.: Факт, 2005. – 76 с.
5. Коцарев О. Мій перший ніж. – К.: Факт, 2009. – 184 с.
6. Павлюк І. Бунт: Лірика і драматичні поеми / І. Павлюк. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. – 220 с.

Татьяна Урысь

МОТИВ КАК МАРКЕР МОДУСА НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ПОЭЗИИ

Аннотация. В статье проанализированы основные мотивы современной украинской поэзии как выразители модуса национальной идентичности. Творчество поэтов конца XX в. – начала XXI в. реализуется на основе национальной идеи украиноцентричную модель мира, а потому содержит чрезвычайно важный для общества как нации модус национальной идентичности, который выражается в первую очередь на содержательном уровне через мотивы и национальную проблематику. В статье были определены следующие мотивы, выражающие модус национальной идентичности: мотив рода и детства, мотив поэта и его творчества, социальные и политические мотивы, урбанистические с ярко выраженным национальным характером, этноисторические мотивы.

Ключевые слова: мотив, поэзия, современная украинская литература, модус национальной идентичности.

Tetiana Uryś

THE MOTIVE AS A MARKER OF MODUS OF NATIONAL IDENTITY IN MODERN UKRAINIAN POETRY

Annotation. The article analyzes the main motives of modern Ukrainian poetry as an expression of a modus of national identity. Poets' creativity of the end of XX – the beginnings XXI c. realizes on the basis of the national idea Ukrainian centered model of the world, and therefore contains modus of national identity, such extremely important for society as a nation. It is expressed primarily on the semantic level through the motives and national problems.

On the example of creativity of Ihor Pavliuk, Pavlo Volvach, Anatolii Dnistrovskiy, Bohdan-Oleh Horobchuk, Oleksandr Irvanets, Oleh Kotsarev etc. such motives have been defined, which express the modus of national identity: the motif of gender (family) and childhood, the motif of the poet and his creativity, social and political motives, the urban motif with a strong national character, ethnical and historical motives.

Key words: motif, poetry, modern Ukrainian literature, modus of national identity.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2016 р.

© *Урысь Тетяна Юрійвна* – аспірант кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.